

دانشگاه گیلان

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد

بررسی نقش سرمایه اجتماعی و تاثیر آن
در گرایش به مهاجرت خارج از کشور

از

علی صدرا

استاد راهنما

دکتر محمد مهدی رحمتی

اسفند ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللهم صل على محمد وآل محمد

دانشکده علوم انسانی
گروه علوم اجتماعی (جامعه‌شناسی)
بررسی نقش سرمایه اجتماعی و تاثیر آن در گرایش دانشجویان به
مهاجرت خارج از کشور
از
علی صدرا

استاد راهنما
دکتر محمد مهدی رحمتی

استاد مشاور
دکتر سید هاشم موسوی

اسفند ۱۳۹۰

تقدیم به حسام و سبحان، کوچولوهای امروز و بزرگان فردا

تقدیرنامه

شکر شایان، نثار ایزد منان که توفیق را رفیق راهم ساخت تا این پایان نامه را به پایان برسانم . از استاد فاضل و اندیشمند جناب آقای **دکتر محمد مهدی رحمتی** به عنوان استاد راهنم که همواره با راهنمایی های گام به گام خود در به ثمر نشستن این پایان نامه نقشی ارزشمند داشتند، از استاد فاضل و با اخلاق جناب آقای **دکتر سید هاشم موسوی** به عنوان استاد مشاور که لحظه به لحظه با ارائه مشاوره های سازنده اینجانب را یاری مینمودند، از اساتید ارجمند **دکتر فریدین علیخواه** و **دکتر هادی نوری** به عنوان اساتید داور که زحمت مطالعه و داوری را متحمل شدند، **پدر و مادر زحمتکش و دلسوزم**، که در طول زندگی به پام چون شمع سوختند، **همسر فداکار و مهربانم** که با حمایت های بیدریغ روحی و معنوی حمایت نمود و در نگارش پایان نامه زحمات زیادی متحمل گشت، و همچنین از آقای **محمد شیرینی**، دانشجوی مقطع دکتری جمعیت شناسی دانشگاه تهران که لحظه به لحظه در نگارش پایان نامه رفیق راهم بودند، کمال تشکر را دارم.

فهرست مطالب

فصل اول (کلیات تحقیق)

۱-۱-مقدمه.....	۱
۲-۱-بیان مسئله.....	۲
۳-۱-ضرورت و اهمیت پژوهش.....	۴
۴-۱-اهداف تحقیق.....	۵
۱-۴-۱-اهداف کلی.....	۵
۲-۴-۱-اهداف فرعی.....	۵
فصل دوم(پیشینه نظری و تجربی تحقیق).....	۶
۱-۲-تاریخچه مهاجرت نخبگان.....	۷
۱-۱-۲-سیر تاریخی مهاجرت نخبگان.....	۷
۲-۱-۲-سیر مهاجرت نخبگان در جهان معاصر.....	۷
۳-۱-۲-تاریخچه مهاجرت متخصصان در ایران.....	۸
۲-۲-امواج مهاجرت در ایران.....	۱۰
۳-۲-علل مهاجرت نخبگان.....	۱۱
۱-۳-۲-علل اجتماعی.....	۱۱
۲-۳-۲-عوامل اقتصادی.....	۱۱
۳-۳-۲-عوامل سیاسی.....	۱۱
۴-۳-۲-عوامل فرهنگی.....	۱۲
۴-۲-آثار و تبعات مهاجرت نخبگان.....	۱۳
۱-۴-۲-آثار منفی اقتصادی و اجتماعی.....	۱۳
۱-۱-۴-۲-حاشیه نشینی سیاسی.....	۱۳
۲-۱-۴-۲-حاشیه نشینی حرفه‌ای.....	۱۴
۳-۱-۴-۲-حاشیه نشینی اجتماعی.....	۱۴
۲-۴-۲-آثار مثبت اقتصادی و اجتماعی.....	۱۴
۵-۲-پیشینه تجربی مهاجرت نخبگان در جهان.....	۱۵
۶-۲-پیشینه تجربی مهاجرت نخبگان در ایران.....	۱۷
۷-۲-مبانی نظری تحقیق.....	۱۹
۱-۷-۲-مفهوم سرمایه اجتماعی.....	۱۹
۲-۷-۲-دیدگاه های نظری سرمایه اجتماعی.....	۲۱
۱-۲-۷-۲-نظریه پیر بوردیو.....	۲۱
۲-۲-۷-۲-جیمز کلنن.....	۲۲
۳-۲-۷-۲-فرانسیس فوکویاما.....	۲۴
۴-۲-۷-۲-رابرت پاتنام.....	۲۵
۸-۲-مفهوم گرایش.....	۲۸
۹-۲-مفهوم مهاجرت.....	۳۲
۱-۹-۲-دیدگاه اقتصادی.....	۳۲
۲-۹-۲-دیدگاه اجتماعی.....	۳۲
۳-۹-۲-دیدگاه سیستمی.....	۳۲

۳۳	۲-۹-۴- نظریه کارکردگرایی.....
۳۳	۲-۹-۵- نظریه وابستگی.....
۳۴	۲-۱۰-۱- چارچوب نظری تحقیق.....
۳۷	۲-۱۱-۱- فرضیه های تحقیق.....
۳۷	۲-۱۱-۱- فرضیه اصلی.....
۳۷	۲-۱۱-۲- فرضیه های فرعی.....
۳۸	فصل سوم(روش شناسی تحقیق).....
۳۹	۳-۱- روش تحقیق.....
۳۹	۳-۲- تعریف متغیر های تحقیق.....
۳۹	۳-۲-۱- متغیر وابسته(گرایش به مهاجرت).....
۳۹	۳-۲-۱-۱- تعریف مفهومی.....
۳۹	۳-۲-۱-۲- تعریف عملیاتی.....
۴۰	۳-۳- تعریف متغیر های تحقیق.....
۴۰	۳-۳-۱- متغیر های مستقل(سرمایه اجتماعی).....
۴۰	۳-۳-۱-۱- تعریف مفهومی.....
۴۰	۳-۳-۲- مشارکت اجتماعی.....
۴۰	۳-۳-۲-۱- تعریف مفهومی.....
۴۰	۳-۳-۲-۲- تعریف عملیاتی.....
۴۰	۳-۳-۳- انسجام اجتماعی.....
۴۰	۳-۳-۳-۱- تعریف مفهومی.....
۴۱	۳-۳-۳-۲- تعریف عملیاتی.....
۴۱	۳-۳-۴- اعتماد اجتماعی.....
۴۱	۳-۳-۴-۱- تعریف مفهومی.....
۴۱	۳-۳-۴-۲- تعریف عملیاتی.....
۴۱	۳-۴- ابزار گردآوری داده ها.....
۴۱	۳-۵- نحوه تنظیم پرسشنامه تحقیق.....
۴۲	۳-۶- قابلیت اعتماد تحقیق.....
۴۲	۳-۷- روایی ابزار تحقیق.....
۴۲	۳-۸- جامعه آماری.....
۴۳	۳-۹- نمونه آماری.....
۴۴	۳-۱۰- شیوه نمونه گیری تصادفی طبقه بندی شده.....
۴۴	۳-۱۱- نحوه استخراج داده ها و اطلاعات.....
۴۴	۳-۱۲- شیوه های تحلیل داده ها.....
۴۵	فصل چهارم(یافته های تحقیق).....
۴۶	۴-۱- درآمد.....
۴۶	۴-۲- توصیف داده ها.....
۴۷	۴-۳- متغیر زمینه ای.....
۴۷	۴-۳-۱- سن پاسخگویان.....
۴۸	۴-۳-۲- جنس پاسخگویان.....

۴۸وضعیت تاهل پاسنگویان	۳-۳-۴
۴۹رشته تحصیلی پاسنگویان	۴-۳-۴
۵۰مقطع تحصیلی پاسنگویان	۵-۳-۴
۵۰تحصیلات والدین	۶-۳-۴
۵۲سابقه تحصیل در دانشگاه	۷-۳-۴
۵۳متغیر های اصلی	۴-۴
۵۳گرایش به مهاجرت (متغیر وابسته)	۱-۴-۴
۵۴اعتماد اجتماعی (متغیر مستقل)	۲-۴-۴
۵۴انسجام اجتماعی (متغیر مستقل)	۳-۴-۴
۵۵مشارکت اجتماعی (متغیر مستقل)	۴-۴-۴
۵۵سرمایه اجتماعی	۵-۴-۴
۵۶آزمون فرضیات پژوهش	۵-۴
۵۶فرضیه اصلی تحقیق	۱-۵-۴
۵۷فرضیه فرعی اول تحقیق	۲-۵-۴
۵۷فرضیه فرعی دوم تحقیق	۳-۵-۴
۵۸فرضیه فرعی سوم تحقیق	۴-۵-۴
۵۹فرضیه فرعی چهارم تحقیق	۵-۵-۴
۶۰فرضیه فرعی پنجم تحقیق	۶-۵-۴
۶۱فرضیه فرعی ششم تحقیق	۷-۵-۴
۶۲فرضیه فرعی هفتم تحقیق	۸-۵-۴
۶۳فرضیه فرعی هشتم تحقیق	۹-۵-۴
۶۴فرضیه فرعی نهم تحقیق	۱۰-۵-۴
۶۵روابط چند متغیره (تحلیل رگرسیونی)	۶-۴
۶۵متغیر وابسته (گرایش به مهاجرت)	۱-۶-۴
۶۸فصل پنجم (نتیجه گیری و پیشنهادات)	
۶۹نتیجه گیری	۱-۵
۷۱پیشنهادات علمی	۲-۵
۷۱سایر پیشنهادات علمی	۱-۲-۵
۷۱پیشنهادات عملی	۳-۵

فهرست جدولها

- ۱-۲- تعداد ایرانیان پذیرفته شده در ایالات متحده به عنوان ساکنان دائمی..... ۹
- ۲-۲- خطوط عمده تحقیق درباره مهاجرت ها که توسط شاو نوشته شده است..... ۱۶
- ۱-۳- آزمون آلفای کروباخ در بررسی قابلیت اعتماد..... ۴۱
- ۱-۴- مربوط به توزیع فراوانی سن پاسخگویان..... ۴۶
- ۲-۴- مقطع تحصیلی پاسخگویان..... ۴۹
- ۳-۴- تحصیلات پدر پاسخگویان..... ۴۹
- ۴-۴- تحصیلات مادر پاسخگویان..... ۵۰
- ۵-۴- سابقه تحصیل در دانشگاه..... ۵۱
- ۶-۴- گرایش به مهاجرت..... ۵۲
- ۷-۴- توزیع فراوانی پاسخگویان مورد مطالعه بر حسب نگرش نسبت به اعتماد اجتماعی در جامعه..... ۵۳
- ۸-۴- توزیع فراوانی پاسخگویان مورد مطالعه بر حسب نگرش نسبت به انسجام اجتماعی در جامعه..... ۵۳
- ۹-۴- توزیع فراوانی پاسخگویان مورد مطالعه بر حسب نگرش نسبت به مشارکت اجتماعی در جامعه..... ۵۴
- ۱۰-۴- توزیع فراوانی پاسخگویان مورد مطالعه بر حسب نگرش نسبت به سرمایه اجتماعی در جامعه..... ۵۴
- ۱۱-۴- رابطه بین سرمایه اجتماعی و گرایش به مهاجرت..... ۵۵
- ۱۲-۴- رابطه بین انسجام اجتماعی و گرایش به مهاجرت..... ۵۶
- ۱۳-۴- رابطه بین مشارکت اجتماعی و گرایش به مهاجرت..... ۵۶
- ۱۴-۴- رابطه بین اعتماد اجتماعی و گرایش به مهاجرت..... ۵۷
- ۱۵-۴- رابطه متغیر «جنس» و «گرایش به مهاجرت»..... ۵۸
- ۱۶-۴- رابطه بین سن و گرایش به مهاجرت..... ۵۹
- ۱۷-۴- رابطه بین درآمد و گرایش به مهاجرت..... ۶۰
- ۱۸-۴- رابطه متغیر «رشته تحصیلی» و «گرایش به مهاجرت»..... ۶۱
- ۱۹-۴- آزمون آنالیز واریانس در بررسی رابطه بین متغیر تحصیلات والدین و گرایش به مهاجرت دانشجویان..... ۶۲
- ۲۰-۴- آزمون شفه در بررسی تفاوت میانگین گرایش به مهاجرت بر حسب تحصیلات والدین..... ۶۲
- ۲۱-۴- آزمون آنالیز واریانس در بررسی رابطه بین متغیر ترم تحصیلی و گرایش به مهاجرت دانشجویان..... ۶۳
- ۲۲-۴- متغیرهای وارد شده در مدل رگرسیونی و روش ورود متغیرها..... ۶۵
- ۲۳-۴- خلاصه مدل رگرسیونی..... ۶۵
- ۲۴-۴- ضرایب همبستگی متغیرهای اثر گذار بر گرایش به مهاجرت..... ۶۶

فهرست نمودارها

- ۱-۱- مهاجرت نیروی انسانی برحسب مناطق - ۱۹۹۰ ۲
- ۴-۱- توزیع فراوانی جنس پاسخگویان..... ۴۷
- ۴-۲- توزیع فراوانی وضعیت تاهل پاسخگویان..... ۴۷
- ۴-۳- توزیع فراوانی رشته تحصیلی پاسخگویان..... ۴۸

فهرست شکل

۲-۱- مدل تحلیلی با الهام از چهارچوب نظری و پیشینه تجربی تحقیق..... ۳۵

فهرست فرمول

۳-۱- فرمول کوکران.....۴۲

سرمایه اجتماعی و گرایش به مهاجرت خارج از کشور

مسئله‌ای که کشور ما را مورد تهدید قرار می‌دهد مهاجرت نخبگان به عنوان سرمایه های انسانی است. نخبگان به عنوان رکن اساسی توسعه هر کشوری می‌باشند که بدون آنها مسیر توسعه هرگز هموار نخواهد شد. عوامل متعددی بر مهاجرت و گرایش آنها تاثیرگذار است، که در تحقیقات بسیاری بدان اشاره شده است. سرمایه اجتماعی از جمله عواملی است که می‌تواند در قالب عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت نخبگان بگنجد. از این رو شناخت رابطه سرمایه اجتماعی می‌تواند زمینه را برای حفظ نیروی انسانی کارآمد، در کشور فراهم سازد، و لذا پژوهش حاضر در راستای نیل به این هدف سعی بر مطالعه این رابطه داشته است. روش تحقیق پیمایشی بوده و جامعه آماری پژوهش حاضر دربرگیرنده دانشجویان دانشکده فنی و علوم انسانی دانشگاه زنجان، به تعداد ۵۱۲۵ نفر می‌باشد، که از این تعداد ۳۸۴ نفر براساس فرمول کوکران و به شیوه نمونه گیری تصادفی مطابق انتخاب شده‌اند. بررسی تاثیرات شاخص های سرمایه اجتماعی و متغیرهای زمینه‌ای در گرایش به مهاجرت از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است. که بین سرمایه اجتماعی و گرایش به مهاجرت خارج از کشور رابطه معناداری وجود دارد نتایج تحلیل رگرسیون حاکی از این است که حدود ۲۷ درصد از تغییرات متغیر گرایش به مهاجرت بواسطه متغیرهای مستقل وارد شده در مدل رگرسیونی، تبیین شده است. متغیر اعتماد اجتماعی بیشترین تاثیر معکوس را در تبیین گرایش به مهاجرت برعهده داشته است.

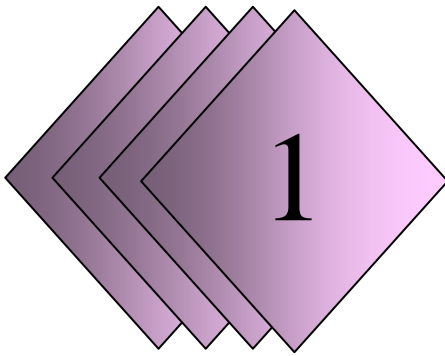
مفاهیم کلیدی: سرمایه اجتماعی، گرایش به مهاجرت، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی

Abstract

Social Capital and Emigration Tendency

The issue that threatens our country is the elite brain drain as human capitals. Elite are the fundamental pillar of development for any country that without them development way would never become paved. Manifold factors have influence on the elite emigration and their tendency for emigration that have been noted in several studies. Social capital is among the factors that can influence elite's tendency toward emigration. Therefore, being acquainted with social capital can pave the way for keeping skilled human resources in the country. So in order to achieve this goal in this research we have tried to study this relationship. The method that we have used to conduct this research is survey research method and the statistical society of the research involves 5125 number of the students of Engineering and Humanities Faculties in University of Zanjan. From this number, 384 students are selected according to Cochran's formula and stratified random sampling method. Multivariate regression is used for studying the effect of social capital indexes and background variables on the emigration tendency. The research results indicate that there is a significant relation between social capital and emigration tendency. The regression analysis suggests that about 27 percent of the changes in emigration tendency variable are explained by independent variables which have been entered into the regression model. Social trust variable has had opposite effect on explanation of emigration tendency.

Key word: *social capital, emigration tendency, social trust, social integration, social cohesion*

فصل اول

کلیات تحقیق

موضوع مهاجرت نخبگان بحث تازه‌ای نیست، بلکه پدیده‌ای است که از دیرباز تاکنون به گونه‌های مختلف و چشمگیری در کشورهای جهان سوم دیده می‌شود؛ و از این رهگذر در این کشورها صدمات جبران‌ناپذیری در بخش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌نظام ابعاد مختلف جامعه وارد می‌شود، که شاید جبران آن یکی از دشوارترین کارها برای این قبیل کشورها باشد. ادبیات مربوط به پدیده فرار مغزها از کانادا و کشورهای اتحادیه اروپا نخستین بار در اوایل دهه ۱۹۶۰ میلادی در جهان مطرح و این پدیده به‌عنوان یک آسیب اجتماعی از دهه چهل در ایران آغاز شد. یعنی زمانی که کشورهای اروپایی بازسازی خرابی‌های پس از جنگ را آغاز نموده و در پی فرایند صنعتی شدن با احساس نیاز به متخصصین و نخبگان در این زمینه به جذب نخبگان و متخصصین از کشورهای جهان سوم پرداختند، و اینگونه بود که مانع دیگری بر سر راه توسعه این کشورها پدید آوردند (محسنی، ۱۳۷۴).

این عارضه که از منظر آسیب‌شناسان به نوعی استثمار شدگی کشورهای جهان سوم، توسط کشورهای توسعه یافته محسوب می‌شود به‌عنوان مخرب‌ترین بحران اجتماعی شناخته و تعریف شده است. مهاجرت نخبگان در ایران تا پایان جنگ جهانی دوم سرنوشت و ماجرابی مشابه دیگر کشورهای جهان سوم دارد. اما پس از جنگ جهانی دوم، این جریان در مسیری تازه قرار گرفت. فرار مغزها از ایران با تأخیر نه‌چندان زیاد نسبت به کشورهای کم‌تر توسعه یافته آغاز شد. اعزام محصل به کشورهای خارجی و آمریکا به‌طور منظم و جدی آغاز شد و رشد اقتصادی یکی از اهداف خود را متوجه تربیت متخصصان نمود تا دوام و رشد برنامه‌های توسعه تضمین شود. حدود ۱۵ ماه قبل از انقلاب اسلامی جریان تازه‌ای از مهاجرت صاحبان سرمایه و نخبگان سیاسی، اقتصادی و علمی به خارج از کشور پدید آمد. برخی کارشناسان دولتی که اوضاع را وخیم تشخیص می‌دادند به دلیل وابستگی شدید به نظام قبلی، کشور را ترک کردند (بهمرد، ۱۳۸۵).

با پیروزی انقلاب اسلامی، با درون‌مایه‌های عمیق فرهنگی، این روند تا پس از پایان جنگ تحمیلی کاهش محسوسی پیدا کرد، اما در سال‌های اخیر مجدداً شاهد شکل جدید و در عین حال وسیعی از پدیده مهاجرت نخبگان هستیم. بدین ترتیب، روند تاریخی این پدیده در کشور ما شامل سه دوره مشخص است:

۱- دهه چهل و پنجاه تا پیروزی انقلاب اسلامی که محصول بلو شدن باب ارتباط با غرب، سیاست‌های اقتصادی و فرهنگی رژیم گذشته بود.

۲- مقطع سال‌های ۵۷ و ۵۸ و ابتدای جنگ تحمیلی که به‌طور عمده، طیف ناراضیان از انقلاب اسلامی را شامل می‌شد و با تعطیل شدن دانشگاهها در دوران انقلاب فرهنگی تشدید شد.

۳- دوره جدید مهاجرت که از سال ۶۷ آغاز و در سال‌های اخیر شتاب بیشتری گرفته است (محسنی، ۱۳۷۴).

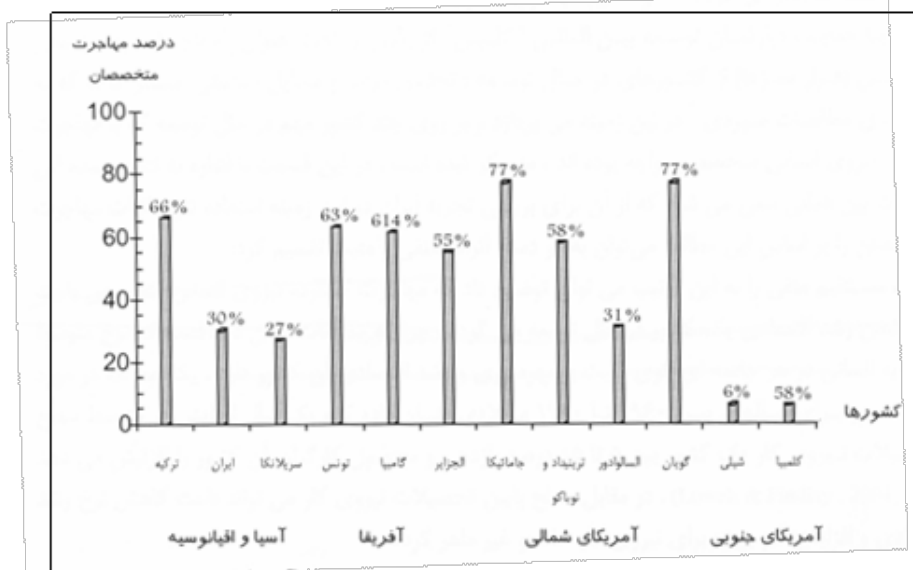
بررسی نقش عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بالاخص سرمایه اجتماعی بر مهاجرت نخبگان در ایران در دو دهه اخیر از اهمیت بسزایی برخوردار است. سرمایه اجتماعی به‌عنوان یک دیدگاه نظری کارآمد در راستای فهم و پیش‌بینی هنجارها و روابط اجتماعی نهفته در ساختارهای اجتماعی جوامع از مقبولیت برخوردار گردیده است. سرمایه اجتماعی، همانند سایر مفاهیم علوم اجتماعی براساس شاخص‌های متنوعی، و با توجه به حوزه تحقیق، تعریف شده است. براین اساس، تعاریف مختلف، اما کم و بیش مشابهی، از آن ارائه گردیده است. همچنین نظریه‌های وسیعی توسط اندیشمندان این حوزه مطرح شده‌اند، که محققین فعال در این زمینه، بنا به شرایط و موقعیت تحقیق و با توجه به نیازهای تحقیقاتی خویش، از آنها بهره می‌گیرند. همچنین مهاجرت نیز از دیگر مفاهیمی است که ارتباط آن با دیگر مفاهیم وارد عرصه تحقیقات شده و پژوهش‌های تجربی وسیعی در این ارتباط صورت گرفته است. لذا در این پژوهش، به منظور رسیدن به چارچوب تئوریک مناسب، به بررسی تئوری و پیشینه این مفاهیم، در دو بعد نظری و تجربی پرداخته می‌شود. ابتدا نظریات مطرح شده توسط اندیشمندان و شاخص‌های سنجش آن، براساس هردسته از این نظریات، مورد بررسی قرار می‌گیرند. در ادامه با توجه به مبانی نظری و چارچوب تئوریک، مدل تحلیلی تحقیق و فرضیه تحقیق ارائه خواهد شد. در پایان بر اساس پیمایشی که به صورت میدانی انجام خواهد شد به بررسی موارد مذکور در فرضیه خواهیم پرداخت.

اگرچه نمونه‌های زیادی در مورد مهاجرت مغزها در طول تاریخ به چشم می‌خورد، ولی امروزه این پدیده به شکل کاملاً متفاوتی ظهور کرده است. اگر در آن دوره دهها یا حداکثر صدها دانشمند در سال مهاجرت می‌کردند، در حال حاضر این مهاجرت عزیمت هزاران مهندس، پزشک، معلم و محقق را به دنبال دارد. بعلاوه جنبش فعلی مانند قرون وسطی شکل مبادله کم و بیش متعادل را بین کانون‌ها و مراکز علمی مهم ندارد، بر عکس، این مبادله تقریباً به طور انحصاری به نفع تعداد بسیار کمی از کشورهای توسعه یافته و بمزور کشورهای که چندان توسعه نیافته اند می‌شود. (شهید زاده، ۱۳۷۰)

متخصصین مورد تقاضا بیشتر از کشورهای جهان سوم می‌باشند، که خود احتیاج مبرمی به این گونه افراد دارند. نکته قابل توجه اینکه، کمکی را که اروپا و آمریکا به صورت تکنسین در اختیار جهان سوم قرار می‌دهند کمتر از نیرویی است که جهان سوم از طریق فرار مغزهایش در اختیار این کشورها می‌گذارد. در حال حاضر نیز موج مهاجرت به سوی کشورهای پیشرفته به علل و جهاتی که بعداً مورد بحث قرار خواهد گرفت، همچنان ادامه دارد و به موجب آمار روز به روز نیز افزایش می‌یابد.

« اثرات مستقیم منفی را به این ترتیب می‌توان توضیح داد که مهاجرت گسترده نیروی انسانی متخصص باعث گند شدن رشد اقتصادی یک کشور در حال توسعه می‌شود؛ چرا که مطالعات نشان داده است که نرخ متوسط سرمایه انسانی در هر جامعه‌ای بر بهره‌وری و رشد اقتصادی آن کشور اثری مثبت می‌گذارد. یک مطالعه در خصوص ۱۱۱ کشور، در سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۰ میلادی، نشان داد که یک سال افزایش در متوسط سطح تحصیلات نیروی کار یک کشور، بین ۵ تا ۱۵ درصد بازدهی ایجاد کرده و محصول کارگران آن کشور را افزایش داده است » (لاول و فیندلی، ۲۰۰۱). در مقابل، سطح پایین تحصیلات نیروی کار می‌تواند باعث کاهش نرخ رشد اقتصادی و افزایش فقر به ویژه برای نیروی کار ساده و غیرماهر شود.

از سوی دیگر مهاجرت گسترده نیروی انسانی ماهر به معنای هرز رفتن کلیه هزینه‌هایی است که یک کشور برای تربیت و آموزش نیروی انسانی خود می‌پردازد؛ که خود بخش قابل توجهی از هزینه‌های تأمین سرمایه‌های انسانی یک کشور به شمار می‌آید. به علاوه باید به اثرات منفی مهاجرت گسترده نیروی انسانی متخصص - به ویژه آن دسته از این نیروها که پست‌های مدیریتی را بر عهده دارند - بر کارآیی ساختار مدیریتی یک اقتصاد توجه داشت. از آنجایی که گسترش کارآیی نظام مدیریتی در هر کشوری از جمله در حیطه اقتصادی اثر تعیین‌کننده‌ای بر توسعه اقتصادی - اجتماعی آن کشور خواهد داشت، لذا از این دیدگاه نیز از دست دادن بخش چشم‌گیر نیروی انسانی متخصص و مدیر یک کشور می‌تواند باعث افت بسیار توسعه اقتصادی - اجتماعی آن کشور شود. نمودار شماره (۱-۱) درصد مهاجرت نیروی انسانی متخصص کشورهای که دارای بیشترین مهاجرت این نیروها به کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه هستند را نشان می‌دهد.

(مأخذ: کارینگتون و دیتراگاج، ۱۹۹۹) نمودار شماره (۱-۱) برحسب مناطق - ۱۹۹۰

براساس نمودار شماره (۱-۱) کشورهایی که در مهاجرت نیروی انسانی متخصص به کشورهای عَضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، در سال ۱۹۹۰، رتبه اول را داشته‌اند، به ترتیب در مناطق آسیا و اقیانوسیه، آفریقا، آمریکای شمالی و آمریکای جنوبی عبارت‌اند از: ترکیه با ۶۶ درصد، تونس با ۶۳ درصد، جامائیکا با ۷۷ درصد و گویان با ۷۷ درصد. در این میان جمهوری اسلامی ایران با از دست دادن ۳۰ درصد نیروی انسانی متخصص که کشور را به مقصد کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه ترک کرده‌اند، رتبه دوم را در منطقه آسیا و اقیانوسیه دارا است. در یک جمله می‌توان گفت در سطح بین‌المللی و مناطق مختلف جهان ما شاهد کشورهایی هستیم که تا ۸۰ درصد از نیروی انسانی متخصص خود را در اثر مهاجرت آن‌ها به کشورهای توسعه یافته از دست داده‌اند، که این به معنای آن است که این کشورها باید یک سلسله تدابیر و اقدامات جدی برای پیش‌گیری از فرار گسترده مغزها که یکی از سرمایه‌های اصلی هر کشور برای توسعه اقتصادی - اجتماعی به شمار می‌آیند، اتخاذ کنند.

در یک مقایسه بین‌المللی می‌توان به روشنی دید که جمهوری اسلامی ایران نه تنها در گروه کشورهای است که بیش‌ترین درصد نیروی انسانی متخصص خود را از دست داده‌اند بلکه از این نظر رتبه دوم را چه در زمینه مهاجرت به آمریکا و چه در خصوص مهاجرت به دیگر کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه در منطقه آسیا و اقیانوسیه دارد. بدین ترتیب براساس این مقایسه بین‌المللی ایران یکی از کشورهایی است که در مقیاس بین‌المللی دارای بیشترین درصد مهاجرت نیروی انسانی متخصص است و این یک زنگ خطر جدی برای توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور به شمار می‌آید که سیاست‌گذاران توسعه نمی‌توانند به آن بی‌تفاوت باشند.

سؤال اصلی این تحقیق این است که چه عوامل اجتماعی، اقتصادی در گرایش به مهاجرت دانشجویان به خارج از کشور تأثیر گذار است؟ مولفه‌های سرمایه اجتماعی اعم از مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی تا چه حد می‌توانند میزان گرایش دانشجویان به مهاجرت خارج از کشور را تبیین نمایند.

۱-۳- ضرورت و اهمیت پژوهش

نیروی انسانی کارآمد یکی از مهمترین اجزاء توسعه پایدار است. تجربه نشان داده است که نگهداری و حفظ این نیروها اگر از تربیت آنها مشکل تر نباشد آسان تر نیست. موضوع مهاجرت نخبگان مسأله‌ای است که از آن به عنوان یک ضایعه ملی یاد شده و تقریباً اکثر کشورها هرچند با شدت و ضعف متفاوت با آن مواجه بوده‌اند. برخی تحقیقات نشان می‌دهند که برآیند این روند به شدت به ضرر کشورهای در حال توسعه است. نیروی انسانی نخبه از عمده عوامل مهم رشد و توسعه در هر کشور است. و کشورهایی به رشد واقعی دست یافته‌اند که در کنار منابع خدادادی، دانش و تکنولوژی، از نیروی انسانی با دانش بالا برخوردار بوده و از این نیروی نخبه به نحو مطلوب استفاده به عمل آورده‌اند (بهمرد، ۱۳۸۵).

کشور ایران از جمله کشورهایی است که از پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و فکری پدیده مهاجرت نخبگان بیشتر از سایر کشورهای توسعه یافته متأثر گشته است. به طوری که بر اساس آمارهای صندوق بین المللی پول در سال ۲۰۱۱، ایران در بین ۹۱ کشور در حال توسعه رتبه اول را به خود اختصاص داده است (دهقان، ۱۳۸۲).

از اینرو اعمال اقدامات مداخله‌ای در راستای پیشگیری از سرمایه‌های انسانی کشور مستلزم شناخت عوامل مختلف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی موثر بر این پدیده در قالب مدل‌های تبیینی منسجمی است. لذا بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر گرایش افراد به مهاجرت خارج از کشور هم به لحاظ شناختی و هم کاربردی از اهمیت و ضرورت بسزایی برخوردار است. به عبارتی، از لحاظ شناختی، بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و گرایش به مهاجرت در کشور زمینه را بر ای ته نشست تولیدات علمی میسر می‌سازد و از منظر کاربردی نیز نقش چنین پژوهشی از اینجا ناشی می‌شود که، اگر وجود رابطه ای معنادار میان سرمایه اجتماعی و گرایش به مهاجرت در بین تحصیل کردگان اثبات گردد، بدیهی است که می‌توان با برنامه‌ریزی منسجم و هدفمند برای سازمان‌های ذیربط در راستای تقویت سرمایه اجتماعی تا حدی به ته نشست نخبگان در کشور کمک نمود.

۴-۱- اهداف تحقیق

۴-۱-۱- هدف کلی

هدف کلی در این تحقیق بررسی نقش سرمایه اجتماعی در گرایش به مهاجرت می‌باشد.

۴-۱-۲- اهداف فرعی

اهداف فرعی تحقیق عبارتند از :

۴-۱-۲-۱- بررسی میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشکده فنی و علوم انسانی دانشگاه زنجان.

۴-۱-۲-۲- بررسی نقش انسجام اجتماعی در گرایش به مهاجرت.

۴-۱-۲-۳- بررسی نقش مشارکت اجتماعی در گرایش به مهاجرت.

۴-۱-۲-۴- بررسی نقش اعتماد اجتماعی در گرایش به مهاجرت.

۴-۱-۲-۵- بررسی نقش ویژگی‌های فردی در گرایش به مهاجرت دانشجویان.